

Helikopterilla Internetiin

LAPSIHAASTATELTAVAN JA
TUTKIJAN TODELLISUUDEN KOHTAAMINEN

Selvitin Tampereen yliopistoon tehdystä pro gradu -tutkielmassani (Liukkonen 2001) päiväkotikäisten lasten mielipiteitä kolmesta erilaisesta Yleisradion lastenohjelmasta. Tarkoitukseni oli saada selville, mikä heitä ohjelmissa viehättää tai ei viehätä ja millaiset asiat heille jäävät ohjelmista mieleen. Halusin myös selvittää lasten käsityksiä radiosta yleensä. Tässä katsauksessa käsittelem erityisesti niitä haastattelututkimuksen erityispiirteitä, joita lapset tutkimuskohteeksi ottanut kohtaa.

Tutkimukseen osallistui 20 lasta kahdelta eri paikkakunnalta, Hartolasta ja Espoosta. Taustaksi haastattelin lasten vanhempia lomakekyselyillä. Vanhempien vastausten tarkoitus oli selvittää radionkuuntelun taustat, ja antaa suuntaa siitä, kuuntelevatko tutkitut lapset radiota lainkaan. Varsinaisessa haastatteluosuudessa kuuntelutin lapsilla kahdessa ryhmässä kolme Ylen radion lastenohjelmaa ja haastattelin lapsia kuuntelun jälkeen. Taltioin haastattelut videonauhalle. Kuunneltavat ohjelmat olivat makasiiniohjelma Kimurantti (esitetty Radio Suomessa 27.1.2000), musiikkiohjelma Markus Juniori (esitetty Radio Ylen ykkösellä 20.2.2000) ja viisiminuuttinen Tarinatuokio Pätkä (esitetty Radio Suomessa 8.3.2000).

Lasten mielipiteitä tutkittu vähän

Lapsiin kohdistuva mediatutkimus on aiemmin keskittynyt paljolti median vaikutuksiin, ja välineistä viime vuosikymmeninä lähinnä televisioon. Eniten kiinnostusta on herättänyt se, aiheuttaako mediaväkivalta aggressiivista käyttäytymistä ja miten lasta voitaisiin suojella aineistolta, joka on tarkoitettu aikuisille mutta on kaikkien saatavilla. Lasten radio-ohjelmista ja alle kouluikäisten radion kuuntelusta ei Suomessa ole tehty juurikaan tutkimuksia 1970-luvun jälkeen. Tuorein tutkimus suomalaisen radion lapsiyleisöstä on vuodelta 1985.

Ruotsalaisen Leni Filipsonin (1985) tutkimus on yksi harvoja, joissa lasten radiomieltymyksiä on tutkittu. Television puolella lapsen televisiosarjojen suosikki-piirteitä on listannut Margareta Rönnberg (1990). Tuorein käsiini saama lasten radionkuuntelua koskeva tutkimus oli yhdysvaltalaisen ABC Radio Networksin vuonna 1997 teettämä tutkimus, jossa tutkittiin kolmen kuukauden ajan lasten radionkuuntelua. Tarkoituksena oli etsiä 1996 aloittaneelle kaupalliselle Radio Disneylle mahdollisimman myyvä muoto. (Evans 1999, 360) Markkinatutkimuksessa kysyttiin 6–11-vuotiailta lapsilta ja heidän äideiltään puhelinhaastatteluin heidän edellisen päivän radiokuuntelustaan sekä mieltymyksestä Radio Disneyn musiikkiin ja sen puheen määrään. (Clancey 1999, 370, 373). Tutkimuksessa to-

dettiin vaikeaksi sen määrittäminen, missä iässä lapsi pystyy luotettavasti kertomaan toiminnastaan tarkalla aikavälillä, ja missä iässä lapsi pystyy kertomaan esimerkiksi kuuntelemansa radiokanavan nimestä, tunnuksista ja taajuudesta.

Laadullisen radiotutkimuksen vähäisyyden takia sovelsin määrällisesti lukuisampaa televisiotutkimusta. Suuntaa omaan tutkimukseeni antoi parhaiten Stii-na Kiiverin (1997) tutkielma, jossa hän tutki päiväkotikäisten Muumi-tuntemusta. Kiiverin tutkielmassaan käyttämä Margareta Rönnerbergin lapsistinen kulttuurikäsitys antoi näkemyksiä lasten mielipiteiden tutkimiseen. Toinen tärkeä kulmakivi oli australialainen Patricia Palmer (1986), joka tutki lasten määrittämiä tv-ohjelmien sisällöstä, siitä mitä lapset tekevät tv-ohjelmia katsoessaan ja tv:n roolia ystävyyssuhteissa. Palmerin ehkä tärkein huomio kannaltani oli, ettei lasten käyttämiä ilmaisuja pidäkään yrittää tulkita, vaan haastattelun eli ohjatun keskustelun aikana seurailaan lapsen omia kiinnostuksen kohteita ja kannustetaan heitä selittämään käyttämänsä sanat. (mt. 28)

Palmer on yrittänyt määrittellä lapsen ja television vuorovaikutusta. Palmer havaitsi 11 eri vuorovaikutuksen kategoriaa, jotka jaoteltiin ilmaiseksi ja ei-ilmaiseksi. Ilmaiseksi Palmer määritteli parasosiaalisen vuorovaikutuksen, esiintymisen, kommentoinnin, keskustelun, itsekseen puhumisen, tarkkailun ja matkimisen. Ei-ilmaiseksi hän määritteli intensiivisen katselun, systemaattisen kanavanvaihdon, osittaisen ajanvietteen sekä odottavan levottomuuden. Näitä määritelmiä käytin myös omassa tutkimuksessani. Lapset ilmaisevat mielipiteensä paljolti spontaanein reaktioin. Sen takia haastattelun ohella kuuntelutilanteen videoiminen oli hyvin tärkeä metodi.

Erityispiirteitä, ongelmia ja virheitä

Kysymyksiä valmistellessa oli tärkeää miettiä, miten kannattaa kysyä, jotta lapsi osaa vastata, sillä alle kouluikäinen ei vielä pysty abstraktiin ajatteluun. Tutkimustilannetta järjestellessä ja aikataulua suunnitellessa piti myös erityisesti ottaa huomioon, että lapset eivät rasitu liikaa ja että tila, jossa ohjelmat kuunnellaan, oli rauhallinen.

Tein tutkimuksen kahtena päivänä. Ensimmäisenä päivänä haastattelin lapset yksitellen tutustuakseni heihin ja saadakseni käsityksen lasten kuuntelu- ja keskustelutaidoista. Sen jälkeen kuuntelimme ryhmässä Kimurantin, joka kesti 20 minuuttia. Kuuntelun jälkeen jututin lapset uudestaan yksitellen. Haastattelurupeama kesti aamuyhdeksästä puoleenpäivään, ja sen jälkeen niin haastattelija kuin lapsetkin olivat lopen uupuneita. Toinen työpäivä kesti saman ajan. Aloitimme pitemmällä ohjelmalla, jonka jälkeen haastattelin lapset. Viimeiseksi kuuntelimme viisiminuuttisen tarinatuokio Pätjän ja haastattelin lapset jälleen.

Tapiolassa osa lapsista odotti vuoroaan esihaastatteluun käytävällä, ja pitkä odottelu väsytti. Rönnerbergin mukaan alle 7- tai 8-vuotiaille lapsille odotusaika ja tyven, jonka aikana ei tapahdu mitään, on rinnastettavissa kovaan työhön. Heidän täytyy hillitä energiansa ja keskeyttää kaikki motorinen toimintansa. Kun mitään ei tapahdu, he eivät vielä osaa kuvitella tapahtumia tai käydä sisäistä dialogia. (Rönnerberg 1990, 40–50)

Ensimmäistä ohjelmaa kuunneltaessa lasten huomion varastivat täysin ikkunan ulkopuolella ulkoilevat toverit. Seuraavan ohjelman ajaksi älyisin sulkea verhot. Meteli ylipäättään aiheutti ongelmia. Lapset eivät jaksaneet tai viitsineet keskittyä kuuntelemaan, ja meteli häiritsi niitäkin, jotka olisivat halunneet kuunnella. Strandell (1995, 165) puhuukin ”leviämisefektiä”. Se tarkoittaa, että kun joku lapsista sanoo tai tekee jotakin huvittavaa, lähtevät toiset helposti mukaan.

Vaikka olin päättänyt olla puuttumatta kuuntelutilanteeseen, jouduin huomauttamaan lapsille useaan otteeseen, jotta edes jotain olisi kuulunut.

Toisena päivänä Tapiolassa lapset palasivat odotuksen ajaksi omaan ryhmäänsä. Ratkaisu vaikutti siten, että lapset jaksoivat kuunnella paremmin, kun eivät olleet joutuneet odottamaan ”tyhjäkäynnillä”. Hartolassa vältin tekemästä samaa virhettä. Lapset odottivat vuoroaan erillisessä leikkihuoneessa.

Video haastattelujen tukena

Kuuntelutilanteiden videoiminen sujui odotettua helpommin. Lapset eivät ujostelleet kameraa, he tuskin huomasivatkaan sitä. Tutkimuksen onnistumisen kannalta videoinnilla oli tärkeä merkitys, sillä videokuvat ja lasten puheet tukivat toisiaan. Käyttäytymisen havainnointi kirjallisesti kuuntelun aikana olisi ollut mahdoton tehtävä, sillä tilanne oli välillä melkoisen kaotoinen.

Kaikkia lasten reaktioita voi mielestäni pitää vuorovaikutuksena ohjelman kanssa, ja Palmerin vuorovaikutusmuodot soveltuvat monin paikoin myös ohjelman kuunteluun. Videonauha paljastaa erityisesti lasten taipumuksen tarttua huumoriin ja sanontoihin. Jopa kesken kovimman metelin ohjelman hauskat kohdat ylsivät lasten korviin ja saivat heidät nauramaan.

Tunnistamisen ilo käy ilmi esimerkiksi erään 6-vuotiaan tytön asennemuutoksessa Kimuranttiin. Vaikka tyttö noin minuuttia aikaisemmin oli huomauttanut minulle tuskastuneena ”Sä sanoit, että tää loppuu kohta”, tyttö riemastuu ohjelman viime minuuteilla tunnistaessaan (ilmeisesti ohjelman alun perusteella) Kimurantin tunnusmusiikin. Hän kuunteli loppuohjelman tiiviisti ja käski muita olemaan hiljaa.

Kaikkien ohjelmien videotilanteissa liikehtiminen sekä Espoossa että Hartolassa on oikeastaan jatkuvaa. Töniminen ja irvistely eivät kuitenkaan mielestäni tarkoita, etteivät lapset olisi kiinnostuneita kuulemastaan. Se kävi ilmi etenkin Hartolassa muutamista tilanteista, joissa esiintyi pientä nahistelua, mutta muutoin oli hiljaista, ja lapset reagoivat ohjelman tapahtumiin.

Haastattelujen onnistumisesta

Jo esihaastattelujen aluksi huomasin, että olin yliarvioinut lasten kyvyn vastata aikaa ja tapoja määrittäviin kysymyksiin. Onneksi kysyin samat tiedot vanhemmilta lomakkeella. Lapset varmasti myös ujostelivat minua esihaastatteluissa, ja heidän havaintonsa siitä, etteivät he osanneet vastata kysymyksiini saattoi vaikeuttaa vastaamista entisestään.

Mielikuvitus väritti vastauksia monin paikoin, ja vastausten luotettavuus perinteisestä tutkimusnäkökulmasta onkin huono. Sinänsä alle kouluikäisten lasten haastattelu ei ole vaikeampaa kuin aikuisten haastattelu, siinä vain pätevät eri säännöt. Viisivuotias haastateltava saattaa esimerkiksi tietäväisensä vastata, että kyllä hän tietää miten Internetiin pääsee – helikopterilla. Tutkimuksen onnistumisen kannalta olikin tärkeää, etten yrittänyt lokeroida lasten mielipiteitä ja kommentteja täysin aikuisten maailmaan. Paras esimerkki siitä lienee seuraava, jossa keskustellaan Kimurantista. Vastaus kertoo siitä, mikä poikaa oikeasti kiinnostaa, mutta ei auta arvioimaan mielipidettä ohjelmasta. Ohjelma ei tainnut tehdä suurta vaikutusta, Pokemon nimittäin ei esiintynyt ohjelmassa. Haastattelutavan vastaukset kursiiivilla.

Muistatsä mitään siitä ohjelmasta tai jaksoitsä kuunnella sitä?

– *Jaksoin*

Mikä siinä oli kivointa?

– *Pokemon.*

Esiintyiks Pokemon siinä?

– *Mmmm.*

Poika, 4v 8kk

Vastaukset olivat hyvin antoisia, ja kertoivat nimenomaan siitä, mitä lasten päässä liikkuu. Aikuisia haastatellessa yleensä saa vastauksen vain siihen, mitä kysyy, jos siihenkään. Lapset vaihtavat itsenäisesti puheen siihen, mikä heitä kiinnostaa. Vastausten analyysissä otinkin esille erityisesti mielikuvituksen tuottamat vastaukset, ne kertovat mielestäni ohjelman olleen lapselle elämys.

Seuraavassa keskustellaan siitä, mikä muutaman minuutin pituisessa Tarinatuokio Pätäkässä jäi parhaiten mieleen. Ohjelman sadussa hanhi jäi tynnyriin ja varis pelasti sen. Lapsen mielessä ohjelma yhdistyy ilmeisesti aiemmin kuunneltuun Markus Junioriin, jossa lapset tekivät kummitusmusiikkia ja näiden lisäksi pojan oman elämään:

[Parhaiten jäi mieleen] No, jos hanhi vaikka jäis kummitustaloon Kapelle ja Jellelle [ilmeisesti pojan kavereita] jos joku tulee sinne, siellä on kauheesti kamalii juttui ku me tehään kummitustalo sinne.

Poika, 5v 7kk

Jokaisesta ohjelmasta nousi esiin jokin piirre joka miellytti tai nauratti. Se tuli esiin niin haastatteluissa kuin videokuvassakin. Lähes kaikki osasivat kertoa ohjelman tärkeimmät tapahtumat. Usein niihin myös lisättiin piirteitä omasta päästä. Tyypillisin vastaus kysymyksiin oli perinteinen ”ihan kiva”. Tulin siihen tulokseen, että lapset todella myös tarkoittivat sanomaansa, vaikka vastaus onkin jokaisen toimittajan painajainen. ”Ihan kiva” ei kuitenkaan muodostunut tutkimuksessa ongelmaksi, sen turvasivat toisteiset eri tavoin esitetyt kysymykset.

”Minkälainen?”-kysymys osoittautui haastatteluissa aivan liian abstraktiksi ja sai säännöllisesti vastaukseksen ”ihan kiva” ja ”emmä tiiä”. Toinen liian vaikea kysymys koski ohjelman pituutta. Käytin sekä muotoa ”Olikse liian pitkä?” että muotoa ”Oliko se liian pitkä, liian lyhyt vai sopiva?” Lasten vastaukset kysymykseen olivat säännönmukaisesti ristiriidassa heidän muiden vastaustensa ja käytöksen kanssa, joten jätin kysymyksen analysoimatta kokonaan. Parhaiten keston sopivuudesta kertoneekin videokuva ja lasten metelöinti.

Kysyin lapsilta lopuksi, minkälainen heidän mielestään olisi hyvä radio-ohjelma. 60 prosenttia vastasi, ettei tiedä. Ehdotuksia antoivat lähinnä vanhimmat ja kypsimmän oloiset haastatellut. Neljä lapsista mainitse lempisatunsa tai tv-ohjelman; Teletapit, Herkules, Pokemon ja Tuhkimo olisivat haluttuja myös radiossa.

Millanen sitte olis ohjelma, jota sä jaksaisit kuunnella?

– *No, semmonen jännittävä ja hauska. Semmosia kiiltäviä ja kirkkaita tanssijoita ja semmosta musiikkia. Esimerkiks niinku Tuhkimoki.*

Tyttö, 6v 7kk

Kaikkiaan lasten haastattelujen perusteella kaikkiaan on selvää, ettei 4-vuotias keskimäärin vielä kykene tarkasti muistamaan kuulemaansa tai ainakaan itsenäisesti kertomaan ohjelmista, vaikka näyttäisikin kuunnelleen tarkkaan. Vastaamattomuudessa ja ”huonomuistisuudessa” saattaa olla kyse myös siitä, ettei haastateltava ehkä innostunut ohjelmista tai haastattelijan kysymyksistä tai että hän ujosteli vierasta aikuista. Parhaiten lasten kiinnostuksen olisikin ehkä saanut

selville tekemällä tutkimuksen näiden kotona. Silloin päiväkodin meteli, muiden lasten läsnäolo sekä ulkoiset häiriötekijät olisivat jääneet vähemmälle, ja olisi ollut mahdollista seurata, mikä lapsen huomion kiinnittää, ja milloin se herpaantuu. Lisäksi haastatteluihin olisi voinut varata enemmän aikaa, jolloin lapsi olisi ehkä ujestellut vähemmän ja kertonut asioita vieläkin spontaanimminkin. Pro gradu -tutkielmaksi sellainen tutkimus olisi kuitenkin vaatinut liikaa aikaa, vaivaa ja rahaa.

Onnistuin mielestäni tavoitteissani näilläkin menetelmillä. Onnistuin voittamaan lasten luottamuksen ja sain "ihan kiva" -vastausten rinnalle myös teräviä mielipiteitä. Myös lasten kiinnostuksen vaihtelu eri ohjelmien aikana ja välillä selvisi. Sekä kaupunki- että maalaisryhmässä reaktiot ja mielipiteet olivat samankaltaisia. Alle kouluikäisten mielipiteiden selvittäminen on mahdollista ja se kannattaa. Lapsi jaksaa kuunnella radio-ohjelmaa, mikäli se on hänen mielestään hauska, tarpeeksi nopeampoinen ja sopivan lyhyt tai sopivasti rytmitetty.

Lähteet

- Alasuutari, Pertti (1993)
Radio suomalaisten arkielämässä. Helsinki: Yleisradio
- Clancey, Maura (1999)
How Many Ears. Developing a Methodology for Measuring Children's Radio Usage: The Radio Disney Case Study. Kongressissa Radio On The World Stage. Boston, Esomar 1.–4. June 1999.
- Evans, Thomas C.N. (1999)
How Kids Use Radio. The Disney Experience. Kongressissa Radio On The World Stage, Boston, Esomar 1.–4. June 1999.
- Filipson, Leni (1985)
Barn och radio. Om lyssnande och programupplevelse Stockholm: Sveriges Radio
- Kiiveri, Stiina (1997)
Lapsistinen kulttuurikäsitys television piirrossarjan Muumilaakson tarinoita suosion selittäjänä 3-6-vuotiaiden lasten keskuudessa. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin pro gradu -tutkielma.
- Liukkonen, Johanna (2001)
"Ois kiva nähä, et mikä se on joka puhuu." Päiväkoti-ikäisten mielipiteitä Ylen radion lastenohjelmista keväällä 2000. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin pro gradu -tutkielma.
- Palmer, Patricia (1986)
The Lively Audience. Sydney: Allen & Unwin.
- Rönberg, Margareta (1990)
Siistiä! Roskakulttuurista. Helsinki: Like.
- Strandell, Harriet (1995)
Päiväkoti lasten kohtaamispaikkana Tampere: Gaudeamus.